

ZEKULLA BAYRAMLI

Füzuli... və...

Filologiya üzrə felsəfə doktoru Zekulla Niftulla oğlu Bayramlı 1965-ci ildə Ağcabədinin Qaravəlli kəndində anadan olub, 1990-ci ildə Gəncə Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirib. 1994-cü ildə «Füzuli yaradıcılığı və çağdaş ədəbi-nəzəri fikir» adlı namizədlik işi müdafiə edib. «Klassik Azərbaycan nəşrinin Füzuli mərhəlesi» adlı doktorluq dissertasiyası üzərində işləyir.

Zekulla Bayramının «Füzuli... və...» («Elm və təhsil», 2018) kitabının elmi

FÜZULİ İSİĞINDA YAZILANLAR...

redaktoru filologiya elmləri doktoru, dosent Fəridə Əzizova, rəyçiləri prof. Məhərrəm Qasımlı və filologiya elmləri doktoru, dosent Ataəmi Mirzəyevdir. Elmi məqalələrinin cəm olunduğu kitaba yazdığı ön sözdə müəllif göstərir ki, «Burada başqa şair və sənətkarlarımıza haqqında da bəzi yazılar vardır, ancaq onlar da Füzuli sənəti, Füzuli sevgisiyle yoğrulmuş, Füzuli poetikası ilə bu və ya başqa şəkildə ilgilidir». Mənçə, bu fikirdən kitabın adında ifadə olunan mənaya işiq düşür: «Füzuli... və...». Hər seydən əvvəl, müəllifin namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının birbaşa M.Füzuli ilə bağlı olması əsas verir ki, tədqiqatçı Füzulüşunasdır və belə bir ad onun özünün də Füzuliyyə olan tədqiqatçı marağının və Füzuli sevgisinin təzahürüdür. İkincisi, Zekulla özü də təbiətən şairdir və lirik şeirin ustası olan Füzuliyyə olan müəllif marağı da bunun mənfiqi nöticəsidir. Üçüncüüsü və həm də ən başlıcası da kitabdakı yazıların eksoriyyət etibarilə M.Füzuli yaradıcılığından bəhs olunması ilə əlaqəlidir. O ki, qaldı kitabın adındaki Füzuli ifadəsindən sonra üç nöqtə işarəsinin qoyulmasına, eləcə də bundan sonra və bağlayıcısının gəlməsinə və bu bağlayıcıdan sonra da təkrarən üç nöqtə qoyulmasına, bunların da məxsusi mənaları vardır. Füzuli adından sonra qoyulan nöqtələr istər-istəməz adamı bu dahi şairin adı və şəxsiyyəti, yaradıcılığı barədə düşünələrə qərəq etməkdən doğur. «Və» bağla-

yıcısı həm bitişdirici, həm də elə bağlayıcılıq funksiyası daşımaqla Füzulini özündən əvvəlki və özündən sonrakı ədəbi simalara bağlayan yaradıcılıq tellerinə işarədir. Yeni «Füzuli və» deyiləndə həm Füzulidən əvvəl yaşmış sənətkarların Füzuliyyə təsiri məsələsi düşünülür, həm də Füzulidən sonra gələn şairlərə onun təsiri məsələsi düşünülür. Məhz Zekulla Bayramlı bir mütxəssis kimi bu kimi amilləri uzun müddət araşdırğından, kitabına belə bir ad seçməsi də töbüidir.

Ədəbiyyatşünaslıq elmi ədəbiyyat tarixi, ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbi tənqid kimi üç əsas qola ayrılır. Biz burada qoyulan problemlərin əsas etibarilə ədəbiyyat tarixi kontekstində baxıldığını daha qabarık görürük. Sənət və şəxsiyyət, sənətkar və zaman amilinin öyrənilməsində ədəbiyyat tarixinin önə çökilmesi və tarixilik prinsiplərinə dəqiqlik göstirilməsi çox mühüm şərtidir. Elə Zekulla Bayramlı da bir ədəbiyyat tarixçisi kimi bu mühüm məqamlara aydınlıq gətirir. Elə kitabda ilk yazı kimi verilmiş «Bağdaddan doğan günsə» möqələsində də biz onun tarixə həssas münasibətlə yanaşdığını görürük: «Orta çağlardan üzü bəri bütün anadilli ədəbiyyatımızın ən yüksək zirvəsi, doğma dilimizi ilk dəfə ərəb və fars dilleriyələ yanaşı dura biləcək poeziya dili səviyyəsinə qaldırıban, həqiqətan, Füzuli poeziyasıdır. Türk dilinin fonetik-lexik qanunlarına və ruhuna yad olan əruz

vəzni ilə «barışmasında», daha doğrusu, türk dilinin əruz vəzninə uyğunlaşdırılmasında da Füzuli bütün bacarıq və istedadını sərf etmiş, əsl ustادlıq göstərməşdir. İslam dini və mədəniyyətinin yayılmasında türk hökmətar və sultanlarının qılınc gücünə gördükleri işləri Füzuli öz qələmiylə görmüş, «pəhləvan» qüdrətli sözləriyle dünyani tutmağa nail olmuşdur».

Bu cümlələrlə M.Füzulinin ədəbiyyat tarixindəki mövqeyinə aydın münasibət sərgiləyən tədqiqatçı daha sonra şairin doğum tarixi nə də toxunur: «Məhəmməd Füzulinin doğum tarixi 1494-cü il qəbul edilsə də, onun təxminən 1480-85-ci illər arasında Kərbəla şəhərində anadan olduğu daha çox ağlabatandır. Şairin öz həyatı haqqında yeri gəldikcə verdiyi cüzi məlumatları, eləcə də əsərlərinde adları keçən bir çox tarixi hadisə və şəxsiyyətləri diqqətlə araşdırın çox görkəmlı füzulüşunas alımlar də bu fikirdəirlər. Məsələn, tanınmış türk araşdırıcılarından Əbdülcədil Qaraxan, Hasibə Mazioğlu, italyan şərqşünası Alessio Bombaci, Azərbaycan alimi Ə.Səidzadə və b. göstərmək olar».

Göründüyü kimi, Z.Bayramlı dahi şairin təvəllüd tarixine bir ədəbiyyat tarixçisi kimi həm şairin öz əsərlərinə istinadən, həm də özündən əvvəlki araşdırıcılarla söykənməklə dəqiqləşdirmə gətirir.

(Davamı 16-cı sahifədə)

FÜZULİ İSİĞINDA YAZILANLAR...

(Əvvəli 11-ci səhifədə)

«Bəzi rəvayətlərə görə, ədəbiyyat müəllimi dövrünün tanınmış şairi Həbibə, ərəb dili müəllimi isə Xacə Rəhmətullah əfəndi olmuşdur. Deyilənə görə, gənc Füzuli müəllimi Xacə Rəhmətullahın qızına dəlicəsinə vurulmuş, ancaq ilk məhəbbəti uğursuz olmuşdur. Gəncliyində ilk sarsıcı mənəvi zərbə alan Füzulinin gələcəkdə ürəkləri sızladan, yandırıb-yaxıcı lirik-aşiqanə qəzəllər yazmasında bu əzablı sevgi böhranı da öz rolunu oynamışdır. Hətta ölməz məhəbbət dastanı «Leyli və Məcnun»da şairin özünün iztirab dolu qarşılıqsız məhəbbət macərasını təsvir etdiyini deyənlər də vardır» (s.7).

Bu avtobioqrafik bilgi vasitəsilə tədqiqatçı şairin həyatı fonunda yaradıcılıq dünyasına işıq tutmuş, sənət və sənətkar amilinin bir-birinə təbii-üzvi surətdə bağlılığına aydınlıq gətirmişdir. Yəni Füzulini bir lirik şair kimi yetişdirib yüksəklərə qaldıran səbəbin onun birbaşa öz həyatından - uğursuz sevgi faciəsindən qaynaqlandığına dair verilən izah burada ağlabatandır.

Z.N.Bayramlıının aşağıdakı açıqlamaları da ədəbiyyat tarixi istiqamətindən şairin həyatını öyrənmək istəyənlərə maraqlıdır:

«Gənc yaşlarından keçirdiyi faciəvi sevgi böhranından özünə gələn Füzuli sonralar əsl müsəlman kişi kimi ailə həyatı qurmuş, ev-eşik sahibi olmuşdur. Fars dilində qələmə aldığı bir qəzəlində özünün toy gecəsini təsvir etdiyi ehtimal olunur:

~ æ ° Ł " œ æ Ł °
 Œ Ł œ Ł ° °

Şair ailəni cəmiyyətin əsas dayaqlarından saymış, islamda ailə məsələləri və prinsiplərinə böyük hörmətlə yanaşmışdır. Bunu «Rind və Zahid» əsərində ata Zahidin oğlu Rində verdiyi məsləhətlərdən də görmək olur. Şairin bu evlilikdən doğulan yeganə oğlu Fəzli dövrünün görkəmli ziyalılarından olmuş, hətta şair kimi tanınmış, daha çox müəmma və «maddeyi-tarix»lər yazmışdır. Tarixi qaynaqların verdiyi bəzi məlumatlara görə, Fəzli sünni-şıə ziddiyyətlərini qızışdırıb və şəhərdə qanlı qarşıdurmalar yaradan missionerlərin təsiri altında düşmüş, sünniləri şıələrə qarşı qaldıran təhrikədici şeirlər yazmağa başlamışdır. Qoca şair bundan bərk incimiş, əzab çəkmiş, oğlunu bu yoldan döndərmək üçün çox çalışmış, fəqət istəyinə nail ola bilməmişdir. Sonda tək oğlu ilə ayrılib, ayrı yaşamaqdan başqa çıxış yolu qalmaşıdır.

Fikrimizcə, elə bu məqsədlə də «Fəzliyə nəsi-hət» qəsidəsini yazmış, oğlu şair Fəzlinin yersiz söz və əməllərinə məsuliyyət daşımadığını bütün müasirləri və oxularına sanki elan edərək bir az yüngülləşmiş, mənəvi baxımdan sakitlik tapmışdır» (səh.8).

Ədəbiyyatın əsas məqsədi insan tərbiyə etməkdir, ictimai qayda-qanunlara əməl etməyə çağırışdır. Bir ədəbiyyat tarixçisi kimi Zəkulla Bayramlı yuxarıdakı açıqlamaları ilə sanki bir düha sahibinin həyatı və yaradıcılığı fonunda islam dünyasını silkələnib ayılmağa çağırır, bu gün də müsəlman aləmində baş verən çaxnaşmaların qabağını almaqda sanki bu böyük ədibin həyatından ibrətamız nəticə çıxırmağı təlqin edir.

Mən burada yalnız bir məqalə ətrafında dayana bildim. Kitabda M.Füzuli və başqaları haqqında bəhs edən digər yazınlarda da müəllifin ədəbiyyat tariximiz üçün çox dəyərli və aktual olan məsələlərə toxunduğunun şahidi oluruq. İnanırıq ki, Zəkulla Bayramlı ədəbiyyatşunaslığımıza bu istiqamətdə bundan belə də hələ yeni-yeni əsərlər bəxs edəcəkdir.

Şakir
ƏLİFOĞLU,
filologiya
üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent